

Geçmişden řu güne 21-nji mart – Nowruz baýramy

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 января, 2025

Geçmişden řu güne 21-nji mart – Nowruz baýramy GEÇMİřTEN GÜNÜMÜZE TÜRK KÜLTÜRÜNDE 21 MART NEVRUZ BAYRAMI

Kültür, bir milleti millet yapan değerler bütünüdür. Kültürün en önemli unsurları ise içinde binlerce yıllık bir geçmişini barındıran gelenek ve göreneklerdir. Yeryüzünde yaşayan en eski kavimlerden olan Türklerin, tarihi derinliklerinden gelen zengin kültürel değerleri, gelenek ve görenekleri vardır. Nevruz şenlikleri, Türklerin tarihin bilinen devirlerinden itibaren kutladıkları milli bayramlarından birisidir.

Bahar bayramlarını, dünyanın muhtelif bölgelerinde, çeşitli toplumlarda ve milletlerde görmek mümkündür. Galerimizde Nevruz'u, Türk kültüründeki yeri ve önemi açısından ele alacağız.

Türk Kültüründe Nevruz'un Kökeni Ergenekon Destanı ile İlişkilendirilir

Türkler'de Nevruz'la ilgili görülen en önemli rivayet bu günün Ergenekon günü oluşudur. Bununla ilgili olarak Çay'ın, Ebulgazi Bahadır Han'ın Şecere-i Türk adlı eserinden aktardığı Ergenekon Destanı şöyledir:

Bir gün bütün kavimler Kök-Türkler'e karşı birleşerek onları hile ile yendiler. Kök-Türkler'in çadırlarını, mallarını, yurtlarını yağmaladılar. Büyüklerin hepsini kılıçtan geçirdiler. Küçükleri kendilerine köle yaptılar. Bu yağmadan kurtulan Kıyan/Kayan ve Negüş/Tukuz bir gece kadınlarıyla birlikte atlanıp kaçtılar. Yurda geldiler. Düşmandan kaçıp gelen dört maldan (deve, at, öküz, koyun) çok buldular.

Dağların içinde insan yolu düşmez bir yer izleyip oturalım deyip dağa doğru sürülerini sürüp gittiler. Vardıkları yerde

akarsular, çeşmeler, türlü otlar, meyveli ağaçlar, türlü türlü avlar vardı. O yeri görünce Tanrı'ya şükürler kıldılar ve buraya Ergenekon adını koydular. Dört yüz yıl sonra Ergenekon'da kendileri ve sürüleri o kadar çoğaldılar ki sığmadılar. Bu sebepten buradan çıkış yolları aramaya koyuldular. O zaman bir demircinin önerisiyle dağın geniş yerine bir kat odun, bir kat kömür dizdiler ve ateşlediler. Tanrı'nın gücüyle ateş kızdıktan sonra demir dağ eriyip akıverdi. Yüklü deve çıkacak kadar yol oldu. O günü, o ayı, o saati belleyip dışarı çıktılar. O günden beri yeni yılın başladığı gece Kök-Türkler'de adettir. O günü bayram sayarlar. Bir parça demiri ateşe salıp kızdırırlar. Önce Kağan bunu kıskaçla tutup örse koyar, çekiçle döver. Ondan sonra beyler de öyle yapar. Bugünü mukaddes bilirler, böylece Tanrı'ya şükretmiş olurlardı.

Türkler Nevruz'u Ne Zamandan Beri Kutlamaktadır?

Çinli Prof. Dr. Ch'in-Chung-Main'in eski Çin Takvimleri konusunda yaptığı araştırmalarda göre M.Ö. VIII. yüzyıllarda yaşayan eski Türk kavmi "Ti"ler; Nung-li adlı hem ay hem güneşe göre düzenlenen ve mert ayını yılbaşı sayan bir takvimi kullanıyorlardı. Chou Sülalesinin tarihini "Göktürk Tezkeresi" bölümünde ise "Göktürkler, bitkilerin yeşerdiği zamanı yılbaşı olarak kutlamaktadır." denilmektedir.

Nevruz Kelimesinin Menşei

Türk Dünyası'nın büyük bir coşkuyla kutladığı, Türk soylu halkların ortak bayramı olan Nevruz, tabiatın canlanmasını, yeniden dirilişini ifade eder. Farsça bir terkip olup "Nev" yeni, "rûz" gün "Nevruz" yeni gün gelir.

Nevruz gece ile gündüzün eşit olduğu, gün dönümü olarak da adlandırılan, ilkbaharın geldiği 21 Mart gününe tekabül eder. Güneşin ko burcuna girdiği gündür. Rumi takvimde Mart'ın 9'una rastladığı için halk arasında Mart 9'u diye anılır. Nevruz ile tabiat yeniden doğar ve yeni bir hayat başlar. Nevruz günü, aynı zamanda iyilik ve bereketi temsil eden

baharla, kötülük ve sıkıntıyı temsil eden kışın mücadelesini sembolize eder.

Nevruz'un Çeşitli Türk Topluluklarındaki Karşılıkları

Altay Türkleri; Cılgayak Bayramı

Azerbaycan; Ergenekon, Bozkurt Bayramı

Başkurt Türkleri; Ekin Bayramı

Doğu Türkistan; Yeni Gün, Baş Bahar

Gagavuzlar; İlkyaz

Hakas Türkleri; Cılsırtı, Ulu Kün

Karaçay-Malkar Türkleri; Gollu, Gutan, Saban Toy, Tegri, Toy

Kazak Türkleri; Ulus Günü

Kazan Türkleri ve Karakalpaklar; Ergenekon Bayramı

Türkmenler; Yeni yıl (Täze ýyl)

Uygur Türkleri; Yeni Gün

Türkiye'nin Çeşitli Bölgelerinde Nevruz Bayramı:

Yılsırtı, Mart Dokuzu, Mart Bozumu, Sultan Nevruz, Güz Dönümü, Yeni Gün isimleri altında kutlanır.

Türklerin Nevruz Gelenekleriyle İlgili Bilgi Veren Tarihi Kaynaklar

Türklerin Nevruz gelenekleri ile ilgili olarak tarihi kaynaklarda geniş bilgiler bulmak mümkündür. Bu kaynaklardan bazıları;

AbulKasım Firdevsi – Şahname

Kaşgarlı Mahmut – Divân-ı Lügat'it Türk

Yusuf Has Hacib – Kutadgu Bilik

Ömer Hayyam – Nevruzname

Hüca Ali Termizi – Nevruzname

Mevlana Lütfi – Gül ve Nevruz

Ebulgazi Bahadır Han – Şecere-i Türk

Türk Dünyasındaki Nevruz Kutlamalarının 7 Aşaması:

Hazırlık:

Nhvruza hazırlık genel temizlikle başlar. Evlerin etrafı temizlenir, içi ve dışı badanalanır, halılar ve kilimler yıkanır. Aile üyelerine yeni elbise, alınır. Akrabalara hediye alınır. Bayrama birkaç gün kala tatlıların yapımına başlanır. Nevruz ateşi için gerekli ot, çalı ve odun hazırlanır.

Mezarlık Ziyareti:

Nevruz kutlamalarında önemli bir yeri olan bu gelenek, eski Türklerdeki yuğ törenlerinin izlerini taşımaktadır ve bunların devamı niteliğindedir. Azerbaycan, Türkistan ve diğer yörelerde hâlâ nevrüzda yapılan bu gelenek, ölmüşlerin mezarını ziyaret etmek, mezar üzerine şeker ve tatlı bırakmak, yasin okumak, ağıt söyleyip ağlamak, mezarların etrafını temizlemek, bazı yörelerde de mezarlıkta kahve içmek ve yemek yemek gibi etkinliklerle devam etmektedir. Orta Anadolu'da Nevruz "Mart Dokuzu" adıyla bilinir. Diğer yörelerde de benzer adetler vardır. Mezarlar ziyaret edilir.

Kır Gezileri:

Toplu şekilde kırlara çıkılarak eğlenceler, şölen ve yarışmalar düzenlenir. Bu gelenek Hun Türklerinde de mevcuttur. Türk dünyasının bazı yörelerinde bu etkinlik Nevruzda gerçekleşmeye devam etse de, diğer yörelerde Hıdrelleze kaymıştır.

Ateşle İlgili Pratikler:

Geniş Türk coğrafyasında kutlanan Nevruz törenlerinin hepsinde ateşle ilgili pratikler bulunmaktadır. Bunlardan en yaygın olanı büyük ateşler yakarak üzerinden atlama ve bu sırada "Ağırlığım, uğurluğum sende kalsın", "Kırmızılığın bana, sarılığım sana" gibi büyüsel duaların edilmesidir.

İnanişā göre nevrüz ateşinden atlayanlar hastalıklardan arınır ve yıl boyunca hastalanmaz. Bir diğer pratik, hayvanları ateş üzerinden atlatmak veya iki ateş arasından geçirmektir. Nevruz törenlerinde ateşin kullanılması, onun temizleyici,

arındırıcı, hastalıkları, kötülükleri ve büyüü yok edici özelliğinden kaynaklanmaktadır.

Su ile İlgili Pratikler:

Sabah erkenden tüm su kaplarındaki suları yenileme, taze su içme ve ev hayvanlarına içirme, eski eşyaları suya atma, birbirinin üzerine su serpme ve su falına bakma şeklinde su ile ilgili pratikler uygulanır. Su kültü, eski Türk inanç sisteminde önemli bir yere sahiptir ve tüm pınarların, dere, ırmak, göl ve denizlerin kendi iyi ruhlarının olduğuna inanılmaktadır. Suyun şifa verici, arındırıcı gücüne inanç, Türk mit, efsane ve destanlarına da yansımıştır.

Eğlenceler:

Nevruz kutlamalarında çeşitli yarışlar, gösteriler, seyirlik oyunlar ve müzik yer almaktadır.

Yardımlaşma:

Nevruz kutlamalarının en önemli özelliği yardımlaşma, sevgi ve şefkat bayramı olmasıdır. Bayramdan önce fakir, hasta ve zor durumda olan kişilere para, giyecek yardımı yapılır ve bayram günü yapılan bayram aşından pay verilir. Yardımlar sırasında insanları kırmamaya dikkat edilir.

Örneklerle Türk Dünyası'nda Nevruz

Azerbaycan'da Nevruz: Azerbaycan'da halk, Nevruz'a birkaç hafta kala her Çarşamba akşam şenlikleri düzenler. Ateşler yakılır, evler temizlenir ve insanlar tepeden tırnağa yeni elbiselerini giyerler. Mumlar yakılır, Nevruz şekerleri hazırlanır, gelen misafirlere gül suyu dökülür. Gecelerde ateş oyunları oynanır. İnsanlar ateş üzerinden atlayarak, kışın tüm belalarından korunduklarına inanırlar.

Kazakistan'da Nevruz: Kazakistan Türkleri, Nevruz Bayramı'nı SSCB tarafından yasaklandığı 1930 yılına kadar Ulusun Ulu Künu, yani Ulusun Ulu Günü, deyimi ile adlandırmışlardır.

Kazaklar, 1929 yılına kadar 21 Mart'ı yılbaşı olarak kutlamışlardır. Kazak Türkleri, Kazakistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığına kavuşmasından sonra 1991 yılından itibaren tekrar bu güne Ulusun Ulu Günü ifadesiyle milli bayram ilan etmişlerdir.

Özbekistan'da Nevruz: Özbekistan'da Nevruz, özel mesire yerleri ve vadilerde kutlanır. Zurnalar çalan davetçiler insanları bayrama davet eder. Nevruz günü âşıklar Özbek Türklerinin güzel destanlarını söylerler. Bir taraftan halk oyunları oynanırken, bir taraftan da pehlivanlar güreş tutuşur. Büyük kazanlarda özenle hazırlanan yemekler davetlilere sunulur. Tüm halkın katılımıyla 21 Mart'ta başlayan törenler bir hafta kadar devam eder. Özbekistan'ın 1991'de bağımsızlığını kazanmasından sonra Cumhurbaşkanı İslam Kerimov'un hazırlattığı özel kararname ile 21 Mart, Nevruz Bayramı olarak belirlendi.

Kırgızistan'da Nevruz: Kırgız Türkleri yeni yıla Nevruz Şenlikleri ile başlar. 22 Mart günü yeni yılın Başay denilen ilk ayının birinci günüdür. Nevruz'da Kırgızlar yedi gün önceden bayram temizliklerine başlar, insanlar da yıkanıp, Nevruz'da en güzel bayramlık elbiselerini giyerler. Nevruz akşamı avlu yakınında ateş yakılır ve bütün insanlar yaşlı-genç demeden ateşten atlarlar. Ateşten atlama; insanların ruhlarını, niyetlerini temizleyerek yeni yıla arınmış olarak girme düşüncesini ifade eder.

Türkmenistan'da Nevruz: *Türkmenistan'da Nevruz Bayramı, halk arasında Oğuz Bayramı olarak geçmektedir. Nevruz gecesi, Oğuz gecesi olarak adlandırılır, milli oyunlarla meşgul olan Türkmen kızları da bu gecede türküler söyler. Türkmenistan'da Nevruz için oldukça geniş bir sofra hazırlanır. Nevruz için, Türkmen çöreği, Türkmen petiri, külce, yağlı börek, şekseke ve Türkmen pilavı hazırlanır. Nevruz'un en özel yemeği ise Semeni'dir. Birkaç aile birleşip büyük bir kazanda buğday özüne un, su ve şeker ekleyerek Semeni pişiriyorlar.*

Selçuklu ve Osmanlı'da Nevruz Kutlamaları

Selçuklularda Nevruz bayramının eğlencelerle kutlandığı, şenlikler yapıldığı, özel yemekler pişirildiği, özel hediyeler alınıp verildiği bilinmektedir. Selçuklularda yılbaşı, güneşin Koç burcuna girdiği gün olan Nevruz günü olarak kabul edilmiştir.

Osmanlı devrinde de Nevruz, çok canlı biçimde kutlanılmıştır. Çeşitli kaynaklarda Osmanlı padişahlarının Nevruz tebriklerini kabul ettiklerini, halkın arasına katılarak Nevruz coşkusuna ortak olduklarını kaydetmekte ve padişahın katıldığı bu törenlere Nevruz-ı Sultânî isminin verildiği belirtilmektedir. Osmanlı ailesini çıkarmış olan Kayı Boyu'na mensup Karakeçililerin 21 Mart tarihinde Ertuğrul Gazi'nin türbesi etrafında toplanarak burada bayram yaptıklarını biliyoruz. Bu bayramın bir diğer adı da "Yörük Bayramı"dır. Yine günümüzde de devam eden Manisa Mesir Şenlikleri'nin de yukarıda kısaca belirttiğimiz gibi "nevruziye" denen çeşitli baharatlardan yapılmış macunların sarayla birlikte, halka ikram etme geleneği şekline dönüştüğü ve Nevruz'la ilgili olduğu bilinmektedir.

Nevruz'la İlişkilendirilen Bazı Renklerin Türk kültüründeki Anlamları

Sarı: Sarı rengin kutsallığı Şamanizm'den kaynaklanmaktadır. Sarı renk, dünyanın merkezinin sembolüdür. Tanrılar tanrısı Ülgen'in altın kaplı sarayı ve altın renkli tahtı dünyanın merkezini oluşturur.

Yeşil: Türk mitolojisine göre, Tanrı Ülgen'nin yedi oğlundan birisinin adı Yeşil Kaan'dır. Görevi bitkilerin büyümesini ve yeşillenmesini sağlamaktır.

Kırmızı: Al ve kırmızı renkler, tarihimizin başlangıcından beri Türk ruhu ve inancını yansıtmaktadır. Türklerin Al bayrak kullanmaları ateş kültü ile açıklanır. Çin kaynaklarına göre Kırgız hanlarının otağında kırmızı bayraklar bulunmaktadır.

XI. Yüzyıldan sonra al, bir renk adı olduğu kadar, bayrak adı da olmuştur.

Son Söz

Türk kültüründe Nevruz; doğuş, diriliş anlamına gelir. Aynı zamanda baharın başlangıcı sayılır ve bir takvim değişikliğini anlatır. Türk kültüründe Nevruz'un bir adı da Ergenekon'dur. En eski Türk kaynaklarından itibaren böyle bir kültüre sahip olduğumuz anlaşılmaktadır. Türk tarihinin her döneminde Nevruz varlığını devam ettirmiştir. Cumhuriyetle birlikte yerleştirilmeye çalışılan ulus bilincine bağlı olarak özellikle Atatürk tarafından Nevruz'un daha geniş katılımlı kutlanması teşvik edilmiştir.

Ancak Nevruz son 50-60 yıl içerisinde çeşitli sebeplerden dolayı, Türk halk kültürü araştırmacıları hariç, Türkiye'de ve Türk Dünyasında pek gündeme taşınmamış; ihmal edilmiştir. Gündeme gelmemesi ve ihmal edilmesi sebebiyle aydınlar ilgisiz kalmış, devlet töreni olarak kutlanmamıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığına kavuşan Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan Cumhuriyetleri'nde 21 Mart 1991'den itibaren Nevruz resmi bayram ilan edilmiş ve bayram kutlamaları devlet töreni durumuna getirilmiştir.

Arslan Ural KARABAĞLI. Taryhy makalalar